

**ПРАВОМІРНІСТЬ ПРАВОЧИНІВ:
ПИТАННЯ СПІВВІДНОЩЕННЯ ПРИВАТНИХ
ТА ПУБЛІЧНИХ ІНТЕРЕСІВ**

Іван РУЩАК

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінально-правової політики
юридичного факультету
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
м. Ужгород, Україна*

У сучасному глобалізованому світі процеси релокації населення набувають все більшого значення, створюючи нові виклики для правового регулювання та здійснення правочинів. Переміщення фізичних та юридичних осіб через кордони держав неминуче породжує складні юридичні відносини, де перетинаються та часто конфліктують приватні інтереси окремих суб'єктів з публічними інтересами держав та міжнародної спільноти.

Особливої актуальності набуває проблема балансування між приватними та публічними інтересами при здійсненні правочинів в контексті релокації. З одного боку, приватні особи прагнуть реалізувати свою договірну свободу, захистити майнові та немайнові права при зміні місця проживання чи ведення бізнесу. З іншого боку, держави зацікавлені у збереженні контролю над міграційними процесами, забезпеченні національної безпеки, захисті економічних інтересів та дотриманні податкового законодавства при транскордонних операціях.

У контексті категорії правочину фундаментальною ознакою та вимогою виступає правомірність, а загальним критерієм, закріпленим у ч. 1 ст. 203 ЦК, є узгодженість змісту з ЦК, іншими актами цивільного законодавства та моральними засадами суспільства. Для повноцінного розуміння концепції правомірності необхідно прояснити суттєву деталь: співвідношення між змістовим наповненням понять «правомірність» та «законність». Методологічною основою для такого аналізу може слугувати принцип, згідно з яким обсяг поняття цивільного права є ширшим за обсяг поняття цивільного законодавства¹. Відповідно законність – безумовна відповідність

¹ Цивільне право України. У двох частинах. Частина 1. (2008) *Підручник* / За заг. Ред. д-ра юрид. наук Р.Б. Шишки та канд. юрид. наук В.А.Кройтора. Х.: Вид-во Харк. нац. ун-ту внутр. справ. С. 70.

нормам позитивного права, а правомірність – як нормам позитивного права так і іншим джерелам цивільного права, зокрема його принципам, звичаям, вимогам що зазвичай ставляться.

Т.Бобко зазначає: «вчення про заборони та дозволи в аспекті змісту правочинів: під законністю змісту правочину варто розуміти дві законодавчі вимоги – негативні й позитивні. Негативними умовами, що висуваються законодавством до змісту правочину, є заборони, позитивними – те, що необхідно передбачати в самому правочині». Особливо вартий уваги її інтегративний підхід до проблематики правочинів, який полягає в тому, що правочин розглядається нею «як акт приватного волевиявлення, тісно «вмонтований» у певні фіскальні, податкові та облікові механізми, внаслідок чого відбувається взаємний вплив і регламентація форми та змісту правочинів, що має суттєве значення для їх цивільно-правового регулювання»². Це демонструє, що правочин як акт приватного волевиявлення та юридичний факт слугує підставою для виникнення правовідносин в інших галузях права.

Відповідно ст. 203 ЦК України встановлені умови дійсності правочину і однією з них є дотримання вимог щодо його змісту. Тоді не досить зрозуміла презумпція правомірності правочину. Вона, по суті, ігнорує вимоги до правочину, які встановлені у ст. 203 ЦК України. Принаймні, питання про те, чи може правочин суперечити ЦК України, іншим актам цивільного законодавства, а також моральним засадам суспільства (ч. 1 ст. 203 ЦК) залишається відкритим. Через ст. 204 ЦК та волевиявленням сторони ці вимоги ігноруються, а при достатньо професійному підході взагалі можна довести протилежне і особа, яка потерпіла – перетвориться у порушника. Ми вже не говоримо про інші способи впливу на потерпілу сторону.

Поняття «публічний порядок» вимагає ґрунтовного аналізу, включно з додатковим розглядом елементу завідомої суперечності таких дій державним та суспільним інтересам, а також фундаментальним морально-етичним принципам суспільства. Після розкриття змістового наповнення цього терміну стає можливим теоретично обґрунтувати підставу нікчемності правочину як порушення здійсненим правочином публічного порядку, причому з метою, яка свідомо суперечить інтересам держави й суспільства, що закріплено в оновленій редакції ст. 228 Цивільного кодексу України.

Якщо проаналізувати нікчемний правочин, то конституційні права людини й громадянина, порушення яких становить підставу

² . Бобко Т.В. (2011) Зміст та форма правочину у цивільному праві: *автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук. спеціальність 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право»*. Х. С. 4-5.

нікчемності правочину, що порушує публічний порядок, закріплені в Основному Законі держави – Конституції України, яка у ст. 3 визнає найвищою соціальною цінністю людину, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпеку. Окрім цього, коли правочин спрямований на знищення, пошкодження майна фізичної або юридичної особи, держави, Автономної Республіки Крим, територіальної громади, незаконне заволодіння ним, дії особи кваліфікуватимуться як злочини або адміністративні проступки, і, як наслідок, порушуватимуть Кримінальний кодекс України та Кодекс України про адміністративні правопорушення.

Законодавець відокремив порушення публічного порядку від інших підстав нікчемності правочинів, виходячи з порушення правочином таких основоположних нормативно-правових актів держави, як: Конституція України, Кримінальний кодекс та Кодекс України про адміністративні правопорушення. Відтак можна дійти висновку, що публічний порядок держави порушується у випадку недотримання нормативних актів, у яких він закріплений. Необхідно здійснити чітке розмежування правочинів, що порушують публічний порядок, від інших підстав нікчемності вчинених правочинів, а також встановити межі застосування ст. 228 ЦК України, які могли б використовуватися судами під час розгляду справ даної категорії.

Оскільки ст. 228 ЦК України для правочину, що порушує публічний порядок, передбачає наявність умислу сторін (сторони) на незаконний результат, а також суперечність його публічно-правовим актам держави, вважаємо, що такий умисел повинен встановлюватись під час розслідування кримінальної справи і розгляду її у суді або у момент винесення постанови про адміністративне правопорушення.

Можливість такого порядку встановлення умислу сторін також пов'язано з тим, що однією з ознак правочину, що порушує публічний порядок, є заборона його нормами кримінального чи адміністративного законодавства. Як зазначає М. Сібільов, ці правочини порушують виключно публічно-правові норми, які одночасно становлять правопорушення у вигляді злочину чи адміністративно-правового делікту³.

Спираючись на викладене вище, правочин може бути визначений таким, що порушує публічний порядок, якщо він спрямований (вчинений з умислом) на порушення публічно-правових нормативних актів держави, які визначають основи державного устрою, політичної

³ Сібільов М.М. (2007) Загальна характеристика нікчемних правочинів (договорів). *Економіка. Фінанси. Право*. № 5. С. 20.

системи та економічної безпеки держави, і кваліфікований як злочин чи адміністративне правопорушення у встановленому законом порядку.

У зв'язку з цим ст. 228 ЦК України повинна, на наш погляд, підлягати більш розширеному тлумаченню, а термін «публічний порядок» розглядатись як оціночний критерій, закріплений у публічно-правових нормативних актах держави. До правочинів, що порушують публічний порядок, слід відносити правочини, спрямовані (вчинені з умислом) на порушення публічних нормативно-правових актів: Конституції України, валютного, митного, податкового, антимонопольного та іншого публічно-правового законодавства, в якому закріплені засади державного ладу, політичної системи, економічної безпеки держави, і водночас кваліфікуються як злочини чи адміністративні делікти. Це, зокрема, правочини, спрямовані на порушення конституційних прав і свобод людини та громадянина; ухилення суб'єктами господарювання від сплати податків; незаконне відчуження або користування об'єктами права власності Українського народу; правочини, спрямовані на незаконний обіг вилучених з вільного обігу предметів або предметів, обіг яких обмежено; правочини, вчинені з метою порушення антимонопольного законодавства та спрямовані на здійснення заборонених видів господарської діяльності, а також інші, що мають на меті порушення публічно-правових нормативних актів. Кваліфікації правочину як такого, що порушує публічний порядок, повинен передувати вирок суду, що набрав законної сили, про притягнення учасника (учасників) такого правочину до кримінальної відповідальності, або постановою компетентного органу про притягнення зазначених осіб до адміністративної відповідальності.